

До разової спеціалізованої вченої ради
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя
м. Ніжин, вул. Графська 2,
Чернігівська обл., 16600

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора,
професора кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін
Тернопільського національного медичного університету
імені І.Я. Горбачевського МОЗ України

Кульчицького Віталія Йосиповича

на дисертаційну роботу Охріменко Наталії Павлівни «Патріотичне виховання
дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства у закладах дошкільної
освіти», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань
01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

1. Актуальність теми дослідження. У контексті суспільно-політичних подій в Україні особливо актуальним стає патріотичне виховання молодого покоління. Сьогодні нашій державі потрібні громадяни, які поділяють національну ідею, духовні цінності, мають активну патріотичну життєву позицію. Важливо розпочинати таку роботу з періоду дошкільного дитинства, а патріотично-виховну роботу слід здійснювати в єдності закладу дошкільної освіти та родини. У цьому контексті особливої актуальності набуває пошук дієвих, сучасних засобів патріотичного виховання, а праці дослідників, які містять теоретичні та методичні обґрунтування щодо можливості використання таких засобів, розширюють наукове поле досліджень у галузі патріотичного виховання.

У працях сучасних вчених І. Бежа, О. Вишневського, І. Зязюна, В. Кузь, В. Кульчицького, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, К. Чорної та

ін. переконливо доведено, що система освіти молодого покоління повинна спиратися на національні корені, культуру та історію. Вивчення культури та історії малої батьківщини, своєї країни здатне відбуватися за використання в освітньому процесі механізму художнього краєзнавства. Однак, на сьогодні створено обмежену кількість наукових праць, в яких би обґрунтовувався патріотично-виховний потенціал художнього краєзнавства. Відсутні методичні праці, в яких було б запропоновано систему роботи з дошкільниками різного віку у закладі дошкільної освіти щодо вивчення ними культурно-історичної спадщини свого міста (села), рідного краю.

Отже, аргументація на користь наукового дослідження Охріменко Н.П. підсилюється недостатнім рівнем теоретичної і методичної розробленості обраної проблеми, відсутністю спеціальних досліджень, у яких би було представлено методику проведення художньо-краєзнавчої роботи у напрямі патріотичного виховання дітей 6-7 років у закладі дошкільної освіти. Усе це обумовлює актуальність наукового дослідження Охріменко Наталії Павлівни на тему «Патріотичне виховання дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства у закладах дошкільної освіти».

2. Зв'язок з науковими програмами, темами, планами. Дисертація є складником науково-дослідної теми кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя «Формування особистісно-професійної компетентності у майбутніх фахівців в галузі дошкільної освіти в умовах дворівневої підготовки» (протокол №3 від 26.10.2020 р.). Також тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 4 від 26.11.2020 р.) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні Національної академії педагогічних наук України (протокол № 5 від 30.11.2020 р.).

3. Наукова новизна і теоретичне значення дисертації. Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що *уперше* визначено сутність і структуру патріотичної вихованості дітей 6-7 років засобами

художнього краєзнавства, що містить емоційний, когнітивний та діяльнісний компоненти; обґрунтовано критерії, показники (емоційно-мотиваційний, інформаційно-знаннявий, діялісно-творчий) та рівні (високий, середній, низький) патріотичної вихованості дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства; у контексті розкриття виховного потенціалу художнього краєзнавства доведено його вплив на патріотичне виховання дітей 6-7 років; теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено комплекс педагогічних умов патріотичного виховання дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства у закладі дошкільної освіти; *уточнено* основні підходи до патріотичного виховання дошкільників з урахуванням оновленої державної законодавчо-нормативної бази у галузі національно-патріотичного виховання та оновленої нормативної бази дошкільної освіти; тлумачення поняття «художнє краєзнавство» та запропоновано його структуру щодо використання складових у практиці закладів дошкільної освіти; теоретичні підходи до використання засад художнього краєзнавства як засобу патріотичного виховання старших дошкільників в умовах діяльності сучасних ЗДО; *набули подальшого розвитку* підходи до вибору форм, методів, прийомів патріотичного виховання дітей 6-7 років на засадах художнього краєзнавства певного регіону України (Чернігівська область); організаційно-технологічні аспекти використання засад художнього краєзнавства у роботі з патріотичного виховання старших дошкільників.

4. Наукове та практичне значення. Вважаємо, що виконане Охріменко Н.П. наукове дослідження має велике практичне значення щодо розробки форм і методів проведення художньо-краєзнавчої роботи з дошкільниками у закладі дошкільної освіти. У свою чергу, це може сприяти оновленню засад патріотичного виховання не тільки стосовно дітей дошкільного віку, але й в проєкції на роботу з учнями початкової школи тощо.

Вважаємо, що основні положення, висновки дисертації та методичні матеріали, розроблені автором рекомендації, можливо використовувати у

системі післядипломної освіти педагогів дошкільної освіти, а також у закладах вищої освіти у межах фахової підготовки здобувачів освіти педагогічних спеціальностей.

5. Повнота викладу матеріалу дисертації в наукових публікаціях.

Результати рецензованого дисертаційного дослідження відображено у 9 публікаціях авторки. З них – 8 одноосібних і 1 у співавторстві, зокрема – 3 у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому виданні, 5 публікацій апробаційного характеру в наукових журналах і збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій. Взято участь у широкому колі конференцій, а саме: у 8 Міжнародних та у 9 Всеукраїнських науково-практичних конференціях, де висвітлювалися результати проведеного дослідження.

Особистий внесок здобувача у написання тез і статей за результатами дисертації є вагомим. У статті «Сучасні підходи до організації патріотичного виховання дошкільників у закладі дошкільної освіти», написаній Охріменко Н.П. спільно із науковим керівником Матвієнко С. І., внесок дисертантки у дану наукову роботу полягає в аналізі державної законодавчо-нормативної бази щодо патріотичного виховання дітей і молоді.

6. Структура та зміст дисертації, її завершеність та відповідність встановленим вимогам. Дисертація Охріменко Н.П. має чітку структурованість, відзначається логічністю та цілісністю викладу наукового матеріалу. Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. За своєю структурою робота відповідає чинним вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Загальний обсяг дисертації становить 302 сторінки, з них 198 сторінок основного тексту. Робота містить 6 таблиць, 10 рисунків.

Зміст дисертації відображає послідовну й логічну структуру викладу.

У *вступі* обґрунтовано актуальність дослідження, сформульовано його мету, завдання, описано методи наукового дослідження, окреслено новизну,

теоретичне та практичне значення, структуру роботи.

У *першому розділі* «Теоретичні та методичні основи патріотичного виховання дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства» здійснено теоретичний аналіз проблеми патріотичного виховання, для чого проаналізовано широку базу наукових джерел з цієї проблематики, обґрунтовано низку ключових понять дослідження, таких, як: «патріот», «патріотизм», «виховання», «патріотичне виховання», «патріотична вихованість», «патріотичні почуття». Встановлено взаємозв'язок та співупорядкованість даних понять на основі наукового аналізу.

Здійснено аналіз передумов формування патріотичної вихованості дітей 6-7 років на засадах художнього краєзнавства, для чого схарактеризовано вікові можливості дошкільників щодо залучення їх до художньо-краєзнавчої діяльності у контексті патріотичного виховання. Серед таких особливостей, зокрема, названо: формування перших ціннісних уявлень дитини про навколишній світ; становлення основ національного характеру; можливість опанування звичаїв, традицій, історико-культурних надбань свого краю та свого народу. Представлене наукове обґрунтування вікових особливостей дітей старшого дошкільного віку, що є важливим у контексті досліджуваної проблеми, заслуговує позитивної оцінки. З урахуванням зазначених вище особливостей Охріменко Н.П. були розроблені експериментальні діагностичні матеріали, представлені у другому розділі наукової роботи, а також розроблено й апробовано систему роботи з дошкільниками на формувальному етапі експерименту.

Заслуговує на увагу ґрунтовний аналіз сутності наукового феномену «художнє краєзнавство», здійснений дисертанткою на основі вивчення широкого кола праць вчених, а також представлених власних умовиводів авторки щодо можливостей використання потенціалу художнього краєзнавства у межах сучасних соціокультурних реалій, у тому числі – стосовно роботи з дітьми дошкільного віку.

Запропонована Охріменко Н.П. схема щодо об'єктної структури

художнього краєзнавства логічна й достатньою мірою науково обґрунтована дисертанткою у тексті підрозділу 1.3.

У *другому розділі* дисертаційної роботи, «Експериментальне дослідження особливостей патріотичного виховання дітей 6-7 років у закладах дошкільної освіти», Н.П. Охріменко представила програму, методику та результати експериментальної роботи на констатувальному етапі експерименту.

Надане у теоретичній частині дисертації авторське визначення поняття «патріотична вихованість дитини 6-7 років засобами художнього краєзнавства», його наукове обґрунтування, запропонована структурність даного наукового феномену логічно підвели дослідницю до визначення критеріїв і показників вихованості патріотизму у дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства, розробки діагностичного інструментарію для виявлення міри сформованості патріотичної вихованості досліджуваних у ЗДО, що представлено у п.2.1. дисертаційної роботи.

Схвальної оцінки заслуговують розроблені дисертанткою діагностичні матеріали задля проведення експериментальної роботи з дітьми, їхніми батьками та педагогами закладу дошкільної освіти. Серед емпіричних методів слід назвати: діагностичні (бесіда, спостереження, адаптована методика понятійного словника (за Л. Шкрєбтієнко), творче завдання «Моя родина», діагностична гра «Екскурсовод», робота за картинками, аналіз продуктів художньо-творчої діяльності дітей, метод незалежних експертних оцінок, інтерв'ювання, анкетування, вивчення навчально-методичної документації закладу дошкільної освіти, обстеження його матеріальної бази).

Завдяки продуманості розробки авторських матеріалів, а також добору адекватних методик діагностування за іншими науковцями, дослідниці вдалося охопити експериментом широке коло учасників (207 дітей 6-7 років, 180 їхніх батьків, 28 вихователів і 5 директорів тих закладів дошкільної освіти, які слугували базами експерименту), виявити реальний стан організації патріотичного виховання дітей у закладі дошкільної освіти з

урахуванням художньо-краєзнавчого напрямку роботи.

Дисертанткою на основі розроблених критеріїв і показників патріотичної вихованості дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства у процесі діагностичної роботи було виявлено три рівні сформованості означено особистісної якості у дітей (високий, середній, низький).

За кожним із напрямів проведеної експериментальної роботи на підставі отриманих результатів здійснено їхній глибокий аналіз і надано відповідні висновки.

Інформативно-аналітичним є *третій розділ* дисертації, «Оцінка ефективності патріотичного виховання дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства», в якому представлено педагогічні умови патріотичного виховання дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства у закладах дошкільної освіти; розкрито методику формувального експерименту та здійснено аналіз результатів контрольного експерименту.

Варто відзначити, що на початку проведення формувального експерименту у розробці експериментальної системи роботи дослідниця виважено спирається на отримані результати констатувального експерименту й виділяє кілька чинників впливу на патріотичне виховання досліджуваних. Це стосується діяльності закладу дошкільної освіти та його взаємодії з родинами вихованців щодо патріотичного виховання дітей 6-7 років. З урахуванням вищезазначених даних Н.П. Охріменко розроблено, обґрунтовано та експериментально перевірено чотири педагогічні умови патріотичного виховання дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства.

Ми відмічаємо доцільність спрямованості четвертої педагогічної умови на активізацію особистісного емоційно-ціннісного ставлення дитини 6-7 років до культурно-історичної спадщини рідного краю у контексті її виховання як патріота своєї держави. Саме особистісний розвиток дитини визначається одним із ключових положень державного Стандарту дошкільної освіти та зумовлює реалізацію усіх напрямів роботи з дошкільниками у сучасному закладі дошкільної освіти.

Науковий інтерес для нас у процесі формувального експерименту становить поетапне введення експериментальної програми патріотичного виховання старших дошкільників «Рідний край вивчаю, патріотом зростаю». Проведена з дітьми експериментальна робота ґрунтована на використанні регіональної культурно-історичної спадщини у процесі їхнього патріотичного виховання, запропонована система роботи спрямовувалася на підвищення рівня патріотичної вихованості дошкільників, зміцнення активної громадянської позиції, ініціативності, творчості щодо участі у заходах краєзнавства.

Маємо констатувати те, що проведений дослідницею експеримент засвідчив продуктивність розробленої системи роботи. Використання в освітньому процесі закладів дошкільної освіти форм і методів художнього краєзнавства надало позитивні зміни щодо підвищення рівня патріотичної вихованості дітей; сприяло удосконаленню теоретико-методичної підготовки педагогів щодо проведення художньо-краєзнавчої роботи з дітьми та залученню членів родин вихованців закладу дошкільної освіти до даного процесу.

Результати, отримані під час дисертаційного дослідження, мають практичне значення.

Висновки відповідають заявленим меті та завданням дисертаційної роботи і підтверджуються експериментальним матеріалом. Важливими є додатки до роботи, які поглиблюють пропоновану систему експериментальної роботи та підтверджують практичну значущість одержаних результатів. Відзначаємо, що авторкою не тільки чітко висвітлено теоретичне значення, наукову новизну отриманих результатів і можливості практичного їхнього застосування, але й визначено перспективні подальших досліджень.

Список використаних джерел та покликання на джерел у тексті дисертації оформлені відповідно до вимог.

7. Ступінь обґрунтованості наукових положень. Висловлюємо

думку, що залучення потужної джерельної бази, вагомих наукових публікацій з різних галузей досліджуваної тематики (педагогіка, краєзнавство, культурологія) дозволило дисертантці ґрунтовно проаналізувати стан проблеми та обґрунтувати отримані результати. Текст дисертації логічно структуровано, він відзначається високим науково-теоретичним рівнем. Текст праці – змістовний, з витриманням наукового стилю, виклад матеріалу здійснено літературною мовою.

Анотація до роботи повною мірою визначає її зміст, не містить ідей чи тверджень, яких не б не було наведено в тексті дисертації.

Для досягнення мети дисертаційної роботи та вирішення визначених завдань застосовувалися адекватні методи дослідження. Проведена дисертанткою дослідно-експериментальна робота засвідчує якісну та кількісну динаміку рівня патріотичної вихованості дітей 6-7 років та доводить ефективність системи експериментальної роботи, проведену Н.П. Охріменко й вказує на доцільність використання в освітньому процесі закладів дошкільної освіти художнього краєзнавства як засобу патріотичного виховання дітей.

Узагальнення, висновки до підрозділів і розділів обґрунтовані. Висновки до розділів, що містять матеріали експериментальної роботи, є об'єктивними, оскільки статистично опрацьовані й аргументовані.

Здійснений критичний аналіз дисертаційної роботи дозволяє стверджувати, до мету роботи розкрито, поставлені завдання виконано, гіпотезу підтверджено й надано аргументовані висновки.

8. Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Позитивно і схвально оцінюючи роботу Охріменко Наталії Павлівни в цілому, доцільно звернути увагу на окремі недоліки й дискусійні питання.

1. У теоретичному розділі дисертації, в обґрунтуванні кількох наукових понять, таких, як: «культура», «уявлення», «мистецтво» авторка звертається до довідникового інтернет-ресурсу «Вікіпедія». Вважаємо, що такі посилання на дорадчі довідникові ресурси у науковій роботі рівня дисертаційного

дослідження мають бути поодинокими або відсутніми, оскільки не мають належної науково-аналітичної ваги.

2. У підрозділі 1.3. дисертантка, обґрунтовуючи сутність художнього краєзнавства, подає структуру цього наукового феномену за іншим автором (С. Матвієнко), проте обґрунтування пропонованої моделі, поданої у тексті роботи, дисертанткою здійснено дуже лаконічно й потребує, на нашу думку, більш глибокого наукового аналізу.

3. При доборі методик діагностування сформованості емоційно-мотиваційного критерію патріотичної вихованості дітей 6-7 років спостерігається дисбаланс щодо перевірки чотирьох показників означеного критерія за допомоги однієї методики, – індивідуальної бесіди з дітьми, – тоді як майже під кожний показник за іншими критеріями було використано самостійну методику його діагностування.

4. У підрозділі 3.1. авторкою заявлено низку змістових напрямів художнього краєзнавства (на матеріалі Чернігівщини), які пропонувалося забезпечити при реалізації системи роботи з дошкільниками на формуальному етапі експерименту. Проте, до прикладу, такі види декоративно-прикладного мистецтва як гончарство та художня обробка дерева не були задіяні при проведенні експериментальної роботи. На нашу думку, варто було б не зазначати їх при обґрунтуванні планованої експериментальної роботи.

Проте, висловлені зауваження та надані рекомендації не впливають на високу оцінку й наукову цінність дисертаційного дослідження Наталії Павлівни Охріменко.

9. Відповідність дисертації спеціальності і профілю ради. Аналіз дисертації та опублікованих праць дає підстави зробити висновок, що дисертаційна робота Охріменко Наталії Павлівни «Патріотичне виховання дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства у закладах дошкільної освіти» на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки за

своєю актуальністю, науковим, теоретичним рівнем, новизною постановки та розв'язання проблеми, практичним значенням є самостійною закінченою науковою роботою, що відповідає «Порядку про присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44; Постанова Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 502 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів»). Отже, Охріменко Наталія Павлівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки вищої школи
та суспільних дисциплін
Тернопільського національного
медичного університету
імені І.Я. Горбачевського МОЗ України

Віталій КУЛЬЧИЦЬКИЙ